

DOI: 10.19195/1733-5779.21.10

Czy przebaczenie niweczy skutki uprzedniego wydziedziczenia?

JEL Classification: K15

Słowa kluczowe: przebaczenie, wydziedziczenie, zachówek

Keywords: forgiveness, disinheritance, legal portion

Abstrakt: Charakter prawny przebaczenia jest przedmiotem gorących debat przedstawicieli doktryny prawa cywilnego. Zgodnie z dominującym w piśmiennictwie stanowiskiem przebaczenie to akt uczuciowy lub jego uzewnętrzniony przejaw, polegający na wybaczeniu sprawcy szkody doznanej krzywdy i związanej z tym urazy. Instytucja ta została trzykrotnie zastosowana w Kodeksie cywilnym — raz przy umowie dziedziczenia oraz dwukrotnie przy przepisach z zakresu prawa spadkowego. Artykuł 1010 § 1 k.c. stanowi, że spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył. Brzmienie powyższego artykułu wskazuje, że nieważne jest dokonanie wydziedziczenia w wypadku, gdy spadkodawca uprawnionemu do zachowku uprzednio przebaczył. Ustawodawca nie określił jednak skutków przebaczenia w stosunku do dokonanego wcześniej wydziedziczenia. W uchwale z 1971 r. Sąd Najwyższy przyjął, że takie przebaczenie automatycznie niweczy skutki wydziedziczenia i może być dokonane w dowolnej formie. W ostatnich latach sądy niższych instancji zaczęły jednak kwestionować stanowisko SN, a sędziowie coraz częściej odwołują się do krytycznych zdań licznych przedstawicieli doktryny. Jak słusznie podnoszono, dopuszczenie możliwości powoływania się na rzekome przebaczenie dokonane po wydziedziczeniu stanowi poważne zagrożenie dla urzeczywistnienia woli spadkodawcy, który przebacząc, niekoniecznie chciał odwołać skutki dokonanego wcześniej w testamencie wydziedziczenia. Postulatem *de lege ferenda* jest, zdaniem autorki niniejszego artykułu, oddanie swobody oceny skutków przebaczenia sądom i każdorazowe badanie woli przebaczącego spadkodawcy odnośnie do ewentualnego zniweczenia skutków uprzedniego wydziedziczenia.

Does forgiveness nullify the effects of previous disinheritance?

Abstract: The legal nature of forgiveness is the subject of passionate debates among the representatives of civil law doctrine. According to the dominant position in the literature, forgiveness is an act of affection or its manifested expression of forgiveness of the perpetrator of experienced injustice and related to this grudge. This institution has been applied three times in the Civil Code

— once with the donation agreement, twice in regulations of inheritance law. Article 1010 § 1 provides that a testator cannot disinherit eligible for legal portion if he forgave him. The wording of the above article indicates that accomplishment of disinheritance in case if testator eligible for legal portion has previously forgiven. The legislator did not, however, determine the effects of forgiveness in relation to previous disinheritance. In the act of 1971, the Supreme Court accepted that such forgiveness would automatically nullify the effects of disinheritance, and could be made in any form. In recent years, lower courts have begun to question the Supreme Court's position, and judges increasingly refer to the critical statements of numerous doctrines. As it was rightly stated, admitting the possibility of invoking the forgiveness made after disinheritance poses a serious threat to the realization of the testator's will, who, by forgiving, does not necessarily want to revoke the effects of his previous disinheritance. The postulate of *de lege ferenda* is, according to the author of the article, giving of freedom of judging the effects of forgiveness to the courts and each examination of the forgiving testator's will on the possible abatement of the consequences of previous disinheritance.

Wstęp

Przebaczenie jest konstrukcją prawną, z której może skorzystać pokrzywdzony w celu wybaczenia niegodnemu dokonanych przez niego czynów i cofnięcia związanych z nimi skutków prawnych. Instytucja ta została trzykrotnie zastosowana w Kodeksie cywilnym — raz przy umowie dziedziczenia oraz dwukrotnie przy przepisach z zakresu prawa spadkowego. Brzmienie art. 1010 § 1 k.c. wskazuje, że nieważne jest dokonanie wydziedziczenia, gdy spadkodawca uprawnionemu do zachowku uprzednio przebaczył. O ile bezsporne są skutki wydziedziczenia po wcześniejszym przebaczeniu, o tyle wątpliwości może budzić sytuacja odwrotna — co w wypadku gdy spadkodawca najpierw wydziedziczył uprawnionego do zachowku, a następnie mu przebaczył? Artykuł 1010 § 1 k.c. nie reguluje wprost tego zagadnienia i odpowiedzi należałoby szukać w orzecznictwie i piśmiennictwie.

* * *

Przebaczenie jest konstrukcją prawną, z której może skorzystać pokrzywdzony w celu wybaczenia niegodnemu dokonanych przez niego czynów i cofnięcia związanych z nimi skutków prawnych. Legislador zostawił zainteresowanemu możliwość samodzielnego podjęcia decyzji o utrzymaniu skutków krzywdzącego zachowania wobec osoby, która dopuściła się wobec niego czynu niegodnego. Przebaczenie to akt uczuciowy o charakterze *stricte* emocjonalnym. Można go najprościej zdefiniować jako działanie człowieka oparte na jego woli i polegające na puszczeniu w niepamięć doznanej krzywdy i odczutej w związku z tym obrazy¹. Jak już zostało wspomniane, instytucja ta została trzykrotnie zastosowana

---

¹ J. Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985, s. 74; J.S. Piątowski, *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2002, s. 63.

w Kodeksie cywilnym². Artykuł 899 § 1 k.c. wprowadza niemożność odwołania darowizny z powodu niewdzięczności w sytuacji, gdy darczyńca przebaczył obdarowanemu; art. 930 § 1 k.c. stanowi, że spadkobierca nie może zostać uznany za niegodnego, gdy spadkodawca mu przebaczył; z kolei art. 1010 §1 k.c. stwierdza, że spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego, jeżeli mu przebaczył. Warto przy tym podkreślić, że ustawodawca dla skuteczności przebaczenia we wszystkich trzech przypadkach nie wymaga pełnej zdolności do czynności prawnej, a jedynie dostatecznego rozeznania podczas dokonywania aktu przebaczenia (art. 899 § 1 zd. 2 k.c., art. 930 § 2 k.c., art. 1010 § 2 k.c.)³.

W ramach prawa spadkowego przebaczenie znajduje zastosowanie w wypadkach, w których względy etyczne przemawiają za pozbawieniem korzyści ze spadku pewnych spadkobierców. Poprzez przebaczenie owym spadkobiercom niegodnych czynów, jakich się wobec niego dopuścili, spadkodawca ma prawną możliwość zniesienia określonych skutków prawnych. Ustawa nie definiuje jednak pojęcia „dostatecznego rozeznania”, pozostawiając swobodę oceny jego zaistnienia sądom. Zdaniem doktryny za takie należy uznać psychiczną zdolność do zrozumienia i oceny czynu obdarowanego/spadkobiercy do doznania krzywdy, jaką ten czyn wywołał, oraz do zaprzestania odczuwania urazy przez przebaczonego⁴. Pomimo istniejącej definicji ocena „dostatecznego rozeznania” musi być dokonywana indywidualnie w każdym przypadku. Należy podkreślić, że możliwe jest dokonanie przebaczenia przez chorego psychicznie lub ubezwłasnowolnionego częściowo spadkodawcę, który znajdował się w chwilowej pełnej świadomości (*lucidum intervallum*). Ustawa nie wyklucza również możliwości dokonania przebaczenia przez małoletniego. Warunkiem zaistnienia przebaczenia jest niewątpliwie konieczność wystąpienia woli przebaczenia. Przebaczenie jest zatem aktem woluntarnym — nie może mieć miejsca bez woli, czyli wbrew woli spadkodawcy bądź darczyńcy⁵.

Przebaczenie może zostać dokonane w dowolnej formie, obejmuje bowiem każde zachowanie przebaczonego wyrażające jego wolę w sposób zrozumiały i oczywisty dla jego odbiorcy przy zastosowaniu obiektywnych kryteriów oceny zachowania przebaczonego. Może być zatem dokonane w formie pisemnej, słownej lub *per facta concludentia*. Przebaczenie nie może zostać udzielone na przyszłość, powinno dotyczyć odwołania skutków prawnych czynów już dokonanych przez spadkobierców. Należy jednak zastrzec, że z uwagi na ściśle osobisty

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

³ P. Księżak, *Przebaczenie w polskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” (dalej: PiP) 2006, nr 11, s. 54.

⁴ J. Pietrzykowski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 1972, s. 1844.

⁵ P. Księżak, *op. cit.*, s. 58.

charakter przebaczenia nie może być ono dokonane przez osobę trzecią, przebaczyć może jedynie sam zainteresowany.

Kontrowersje w piśmiennictwie budzi kwestia odwoływalności przebaczenia. Sam Kodeks cywilny nie przewiduje bowiem w żadnym przepisie wprost możliwości cofnięcia dokonanego wcześniej przebaczenia. Zdaniem większości przedstawicieli doktryny, na czele z Maksymilianem Pazdanem⁶, w konsekwencji taką możliwość należy stanowczo odrzucić.

Charakter prawny przebaczenia jest przedmiotem gorących debat wśród przedstawicieli doktryny prawa cywilnego. W konsekwencji wyróżnić można kilka koncepcji przebaczenia, wśród których prym wiodą trzy stanowiska.

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd głoszący, iż przebaczenie nie jest formą oświadczenia woli z art. 60 k.c., a raczej stanowi pewien akt uczuciowy lub jego uzewnętrzniony przejaw, polegający na wybaczeniu sprawcy szkody doznanej krzywdy i związanej z tym urazy⁷. Zwolennicy tego poglądu za koronny argument uznają samo brzmienie art. 899 § 1 zd. 2 k.c., art. 930 § 2 k.c. i art. 1010 § 2 k.c., które dopuszczają dokonania przebaczenia przez osobę pozbawioną zdolności do czynności prawnych i za jedyny wymóg jego skuteczności uznają dostateczne rozeznanie dokonanej czynności przez spadkodawcę/darczyńcę. Przepis art. 60 k.c. definiuje oświadczenie woli jako wolę osoby wykonującej czynność prawną wyrażoną przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny. W myśl art. 12 k.c. osobą wykonującą czynność prawną, o której mowa w art. 60 k.c., nie może być osoba poniżej 13. roku życia ani osoba całkowicie ubezwłasnowolniona. Podążając za zdaniem większości przedstawicieli doktryny, nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby wskazane osoby mogły dokonać aktu przebaczenia, o ile działają z dostatecznym rozeznaniem. Nie muszą mieć świadomości ani woli wywołania skutków prawnych przebaczenia⁸.

Przedstawiciele drugiego stanowiska, na czele z Januszem Pietrzykowskim, twierdzą, że przebaczenie stanowi oświadczenie woli⁹. W konsekwencji należy uznać, że do przebaczenia bezpośrednio zastosowanie znajdują przepisy o czynnościach prawnych i wadach oświadczenia woli. Takie podejście zakłada jednak, iż przebaczący musi znać skutki prawne swego zachowania, co nie wynika wprost z przepisów ustawy. Już sama stylistyka przepisów wydaje się podważać to stanowisko.

Według jeszcze innego poglądu przebaczenie nie jest *stricte* oświadczeniem woli z art. 60 k.c., lecz stanowi zdarzenie prawne o cechach charakterystycznych

⁶ M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz do art. 450–1088*, Warszawa 2011, s. 749.

⁷ E. Skowrońska-Bocian, *Prawo spadkowe*, wyd. 11, Warszawa 2016, s. 49.

⁸ A. Kozaczka, *Charakter prawny przebaczenia w prawie cywilnym*, „Nowe Prawo” (dalej: NP) 1972, nr 10.

⁹ J. Pietrzykowski, *op. cit.*, s. 1843; J. Kosik, [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4. *Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątkowski, Wrocław 1986, s. 540.

dla oświadczenia woli. Zwolennicy tego stanowiska również wskazują na możliwość stosowania przepisów dotyczących wad oświadczenia woli, z tym że ich zdaniem powinny być one stosowane odpowiednio, a nie wprost¹⁰. Jak słusznie zauważył w swoich spostrzeżeniach Marcin Krajewski, przyjęcie takiego przejawu woli musiałoby zakładać, że składa się ono z dwóch elementów: decyzji wewnętrznej oraz wyrażenia woli polegającego na jej uzewnętrznieniu¹¹. Konsekwentnie przebaczący powinien mieć wolę wywołania skutków wydziedziczenia, a — jak wskazano powyżej — stylistyka przepisów nie wskazuje wprost na konieczność istnienia świadomości przebaczącego co do skutków wydziedziczenia.

Warto zauważyć, że z podobnymi dylematami dotyczącymi charakteru prawnego przebaczenia zmagają się teoretycy prawa w innych państwach. Podobnie jak w polskim systemie prawnym, w większości krajów przebaczenie uznaje się za pewną dozwołoną w ustawie manifestację woli spadkodawcy, która niekoniecznie musi być związana z czynnością prawną i nie wymaga dla swojej skuteczności obecności drugiej strony. Tytułem przykładu, w prawie niemieckim (na którym notabene wzorowane były polskie przepisy dotyczące przebaczenia z zakresu prawa spadkowego) przeważał pogląd uznający przebaczenie za akt realny, zachowanie o charakterze czystofizycznym¹². Autorka niniejszego artykułu skłania się ku przyjęciu dominującego w doktrynie stanowiska i uznania przebaczenia za akt uczuciowy, który stanowi przejaw woli jedynie zbliżony do oświadczenia woli z art. 60 k.c. Konsekwentnie nie uznaje zastosowania ani wprost, ani odpowiednio przepisów o wadach oświadczenia woli i czynnościach prawnych.

Artykuł 1010 § 1 k.c. stanowi, że spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył. Na podstawie art. 991 § 2 k.c. testator ma możliwość wyłączenia w testamencie od dziedziczenia każdego swojego spadkobiercy, w tym takiego, który w myśl ustawy uprawniony jest do zachowku. Należy zauważyć, iż krąg osób uprawnionych do zachowku jest wąski w stosunku do kręgu spadkobierców ustawowych. Artykuł 991 § 1 k.c. do uprawnionych do zachowku wlicza jedynie dzieci, małżonka i rodziców spadkodawcy. Ci ostatni nabywają prawo do zachowku, gdy testator nie pozostawił po sobie żyjącego potomstwa, w związku z czym rodzice doszliby do dziedziczenia w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy, jego rodzeństwem bądź samodzielnie. Zgodnie z ustawą uprawnienie do zachowku nie przysługuje jednak osobom, które zostały uznane za niegodne, zrzekły się dziedziczenia albo odrzuciły spadek przypadający im z mocy ustawy. Takie osoby są traktowane przez prawo tak, jakby nie dożyły otwarcia spadku. Kolejne dwie grupy osób, które zostały wyłączone z uprawnienia do zachowku, stanowią małżonek, w stosunku do którego spadkodawca wystąpił

¹⁰ M. Safjan, [w:] K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2005, s. 598.

¹¹ M. Krajewski, *Przebaczenie i inne okoliczności wyłączające możliwość uznania spadkobiercy za niegodnego*, PiP 1997, nr 5, s. 66.

¹² M. Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010, s. 433.

o orzeczenie rozwodu lub separacji z jego winy, a żądanie to było uzasadnione (art. 940 § 1 k.c.), oraz osoby wydziedziczone przez spadkodawcę.

Wydziedziczenie to instytucja prawna umożliwiająca spadkodawcy pozbawienie zstępnych, małżonka i rodziców prawa do zachowku w wyliczonych enumeratywnie w art. 1008 k.c. sytuacjach. Jak trafnie zauważył Marcin Pogonowski, podobnie jak samo uprawnienie do zachowku, możliwość wydziedziczenia opiera się głównie na przesłankach bliskich więzi rodzinnych¹³. Artykuł 1008 k.c. umożliwia wydziedziczenie uprawnionego do zachowku, jeśli:

1) wbrew woli spadkodawcy postępuje on w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego;

2) dopuścił się względem spadkodawcy lub jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci;

3) uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

Zgodnie z przyjętym orzecznictwem postępowanie wydziedziczanego powinno być obiektywnie naganne, uporczywe i sprzeczne z wolą spadkodawcy. Ponadto powinno istnieć w dacie testowania¹⁴. Zgodnie z art. 1009 k.c. przyczyna wydziedziczenia uprawnionego do zachowku powinna wynikać wprost z treści testamentu (tak w wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 listopada 2013 r.¹⁵ oraz w wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 28 maja 2013 r.¹⁶). Wydziedziczenia można dokonać zarówno w testamencie ustanawiającym nowego spadkobiercę, jak i testamencie negatywnym, który polega na pozbawieniu spadkodawcy prawa do spadku. Należy podkreślić, iż nieważność testamentu pociąga za sobą automatycznie nieważność wydziedziczenia. Ustawa nie wymaga dla skuteczności wydziedziczenia wskazania wyraźnego powodu wydziedziczenia — wystarczy, że wola spadkodawcy i przyczyna wydziedziczenia będą wynikać z treści testamentu¹⁷. Jeżeli przyczyna nie będzie wynikać z treści testamentu albo nie będzie zbieżna z katalogiem wprowadzonym przez ustawodawcę w art. 1008 k.c., wskazany spadkobierca, pomimo intencji spadkodawcy, nie zostanie pozbawiony prawa do zachowku. Wydziedziczenie jest również bezskuteczne, gdy przyczyna wskazana w treści testamentu w rzeczywistości nie istnieje. Przyczynę może stanowić albo jednorazowy czyn wydziedziczanego (jak w art. 1008 pkt 2 k.c.), albo pewien stan trwały (jak w art. 1008 pkt 1 i 3 k.c.). W pierwszym ze wskazanych wypadków fakt stanowiący przyczynę wydziedziczenia musiał wystąpić przed dokonaniem wydziedziczenia. Z kolei stan trwały musi istnieć

¹³ M. Pogonowski, *Wydziedziczenie. Zarys problematyki*, „Rejent” 2005, nr 4 (168), s. 1.

¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 15 marca 2017 r., sygn. I ACa 1201/16, LEX nr 2295284.

¹⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 listopada 2013 r., sygn. VI ACa 578/13, LEX nr 1444939.

¹⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 28 maja 2013 r., sygn. I ACa 412/13, LEX nr 1363335.

¹⁷ M. Pazdan, *op. cit.*, s. 924.

w chwili wydziedziczenia, jednakże jeśli opisywany stan przestanie istnieć po wydziedziczeniu, a przed otwarciem spadku, takie wydziedziczenie straci moc¹⁸. Za kontrowersyjną w polskim prawie cywilnym uznaje się możliwość wydziedziczenia częściowego, które może przykładowo polegać na zmniejszeniu przez spadkodawcę wysokości sumy należnej uprawnionemu do zachowku. Chociaż przepisy ustawy umożliwiają spadkodawcy dokonanie pozbawienia uprawnionego do zachowku należnej mu sumy, to jednak nie określają możliwości modyfikowania wielkości zachowku. W wypadku ważnego i uzasadnionego wydziedziczenia niemożliwe jest zrealizowanie prawa do zachowku przez uprawnionego. Artykuł 1011 k.c. przesądza, że zstępni wydziedziczonego pozostają uprawnieni do zachowku, nawet gdyby przeżył on spadkodawcę.

Brzmienie art. 1010 § 1 k.c. wskazuje z kolei, że nieważne jest dokonanie wydziedziczenia, gdy spadkodawca uprawnionemu do zachowku uprzednio przebaczył. Należy podkreślić, że nieważność wydziedziczenia nie oznacza jednoczesnej nieważności wyłączenia od dziedziczenia. O ile bezsporne są skutki wydziedziczenia po wcześniejszym przebaczeniu, o tyle wątpliwości może budzić sytuacja odwrotna — co w przypadku gdy spadkodawca najpierw wydziedziczył uprawnionego do zachowku, a następnie mu przebaczył? Artykuł 1010 § 1 k.c. nie reguluje wprost tego zagadnienia i odpowiedzi należałoby szukać w orzecznictwie i piśmiennictwie.

W uchwale o sygnaturze III CZP 24/71¹⁹ Sąd Najwyższy przyjął, że jeśli spadkodawca przebaczył spadkobiercy po wydziedziczeniu go w testamencie, wydziedziczenie jest bezskuteczne bez względu na formę, w jakiej przebaczenie nastąpiło. W myśl uchwały przebaczenie po wydziedziczeniu pozbawia wydziedziczenia związanych z nim ustawowych skutków, ponieważ zdaniem SN brakuje uzasadnionych podstaw do przyjęcia oceny skutków przebaczenia zależnie od chwili, w której ono nastąpiło. Trzeba jednak zauważyć, że legislator określił skutki prawne przebaczenia dokonanego tylko przed wydziedziczeniem i nie wydaje się zasadne automatyczne rozszerzenie tych skutków na nieuregulowane w ustawie przebaczenie dokonane po wydziedziczeniu. Chociaż SN słusznie podnosi, że przepis art. 1010 § 1 k.c. stanowiąc, iż przebaczenie wyłącza możliwość wydziedziczenia, nie wyłącza przez to skuteczności przebaczenia po wydziedziczeniu, to nie jest to przecież równoznaczne z przyjęciem automatycznego zniweczenia skutków uprzedniego wydziedziczenia. Co więcej, SN twierdzi, że „przebaczenie przekreśla bowiem z woli spadkodawcy także skutki tego, co spadkodawca — zgodnie z ustawą — mógł przebaczyć i przebaczył”. Na poparcie tej tezy nie padły w uchwale żadne argumenty, a przecież bez trudu można wyobrazić so-

¹⁸ J. Gwiazdomorski, *Glosa do uchwały SN z dnia 14 czerwca 1971 r., III CZP 24/71*, NP 1972, nr 10, s. 1582.

¹⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1971 r., sygn. III CZP 24/71, OSNC 1972/2/23, 1299.

bie sytuację, w której spadkodawca, pomimo iż przebacza bliskiemu dokonane krzywdy, nie pragnie zmieniać swojej ostatecznej woli i nie ma woli co do odwołania dokonanego wcześniej w testamencie wydziedziczenia.

Warto zauważyć, że krytykowana przez autorkę uchwała SN została wydana w latach 70. i chociaż od tego czasu nie została przyjęta przez SN teza przeciwna, najnowsze wyroki sądów niższej instancji wydają się podważać trafność analizowanej uchwały. Najlepiej obrazuje to fragment wyroku Sądu Apelacyjnego z Łodzi z 9 grudnia 2016 r.²⁰, w którym możemy przeczytać:

Przedstawiciele doktryny zgodni pozostają także co do tego, że problematyczna pozostaje kwestia przebaczenia po sporządzeniu testamentu przewidującego wydziedziczenie [wyr. — SA w Łodzi]. Wydana w związku z tym zagadnieniem uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1971 r. (III CZP 24/71) zdaje się nie zawierać akceptowanego rozwiązania. W ocenie Sądu Najwyższego, gdy spadkodawca przebaczył spadkobiercy po wydziedziczeniu go w testamencie, wydziedziczenie to jest bezskuteczne bez względu na formę, w jakiej nastąpiło przebaczenie. Tymczasem w literaturze powszechnej jest stanowisko, że zawarte w testamencie wydziedziczenie należy traktować tak, jak inne rozrządzenia testamentowe, co oznacza konieczność dokonania w następstwie przebaczenia odpowiedniej zmiany testamentu [wyr. — SA w Łodzi] (odwołania całości testamentu bądź jedynie postanowienia o wydziedziczeniu).

Odmienne stanowisko w stosunku do poglądu reprezentowanego przez SN w 1971 r. zajął Sąd Apelacyjny w Katowicach w 2014 r.²¹ Już w samej tezie wyroku stwierdzono wprost:

Przebaczenie na łożu śmierci jest aktem uczuciowym, nierzadko wynika z potrzeby pozostania w zgodzie z wyznawaną wiarą (np. katolicką), i jeśli następuje bez jakiegokolwiek nawiązania do wcześniejszego wydziedziczenia [wyr. — SA w Katowicach] (czy też jego skutków w sferze majątkowej), nie jest wystarczające dla wywołania skutków prawnych w postaci uprawnienia do zachowku [wyr. — SA w Katowicach].

Jak słusznie zauważył Sąd Apelacyjny w Łodzi, stanowisko SN nie jest bezspornie podzielane w literaturze. Tytułem przykładu, M. Pazdan uważa, że skutki wydziedziczenia mogą być usunięte tylko przez samego spadkodawcę w sporządzonym przez niego testamencie odwołującym w całości wcześniejszy testament zawierający wydziedziczenie bądź jedynie w przedmiocie wydziedziczenia²². Stanowisko głoszące, że przebaczenie dokonane po wydziedziczeniu w testamencie jest możliwe tylko przez sporządzenie nowego testamentu, zajmują również Józef Kremis i Beata Burian²³. Za najbardziej radykalną krytykę uchwały SN z 1971 r. uważa się pogląd wyrażony w głosie pióra Jan Gwiazdomorskie-

²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 grudnia 2016 r., sygn. I ACa 745/16, LEX nr 2200303.

²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 21 marca 2014 r., sygn. I ACa 1181/13, LEX nr 1537354.

²² M. Pazdan, *op. cit.*, s. 1194.

²³ J. Kremis, B. Burian, [w:] E. Gniewek, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 1631.

go. Autor twierdzi, że z treści art. 1010 k.c. jasno wynika, że przepis dotyczy wyłącznie wybaczenia dokonanego tylko przed wydziedziczeniem. Co więcej, J. Gwiazdomorski sądzi, że skoro wydziedziczenie może nastąpić tylko w testamencie, to analogicznie uchylenie skutków dokonanego wydziedziczenia może nastąpić wyłącznie przez zmianę bądź odwołanie takiego testamentu²⁴. W literaturze przedmiotu można się też spotkać z tezą, że już sam charakter wydziedziczenia wyklucza możliwość automatycznego odwołania wydziedziczenia przez późniejsze przebaczenie, ponieważ dyspozycja testamentowa, jaką jest wydziedziczenie, to przecież nic innego jak czynność prawna dokonana przez spadkodawcę i w związku z tym powinna podlegać ogólnym rygorom dotyczącym dyspozycji testamentowych²⁵.

Takie podejście wydaje się jednak zbyt rygorystyczne i może prowadzić do wypaczenia celu przebaczenia dokonanego przez zmarłego. Przebaczenie, jako akt uczuciowy o charakterze emocjonalnym, nie powinno mieć w żadnym wypadku bezpośredniego wpływu na decyzję o odwołaniu skutków wydziedziczenia. Często dochodzi do sytuacji, w których wątpliwe jest, jakie skutki prawne chciał wywołać spadkodawca, i konieczne jest przeprowadzenie ostrożnej i wyważonej analizy, czy zachowanie zmarłego stanowiło akt przebaczenia, który miał na celu umożliwić spadkobiercy ustawowemu prawo do zachowku. Zgodnie z zasadą poszanowania ostatniej woli zmarłego należy wziąć pod rozwagę wszystkie okoliczności pomocne przy ustaleniu jego woli. Do takich niewątpliwie należy zaliczyć motywy kierujące przebaczącym odwołującym dokonane wcześniej w testamencie wydziedziczenie i przewidywane przez niego rzeczywiste skutki przebaczenia. Ponadto zasada urzeczywistnienia woli testatora głosi, że testament należy tłumaczyć tak, aby zapewnić możliwe najpełniejsze urzeczywistnienie woli zmarłego. W wypadku odwołania wydziedziczenia znajdującego się w testamencie zasada ta wydaje się rozciągać również na przebaczenie, które zgodnie z stanowiskiem SN automatycznie niweczy jego skutki.

Reasumując, art. 1010 § 1 k.c. określa jedynie skutki przebaczenia poprzedzającego wydziedziczenie, legislator zaś nie reguluje w ustawie wprost skutków przebaczenia dokonanego po wcześniejszym wydziedziczeniu uprawnionego do zachowku w testamencie. Pomimo postawionej w uchwale Sądu Najwyższego z 1971 r. tezy, że jeśli spadkodawca przebaczył spadkobiercy po wydziedziczeniu go w testamencie, to wydziedziczenie jest bezskuteczne bez względu na formę, w jakiej przebaczenie nastąpiło, brakuje jednolitej linii orzecznictwa, a sądy coraz częściej zaczynają kwestionować przyjęte przez SN stanowisko. Wielu przedstawicieli doktryny przyjmuje, że przebaczenie po sporządzeniu testamentu jest możliwe tylko poprzez dokonanie zmiany w testamencie lub sporządzenie nowe-

²⁴ J. Gwiazdomorski, *Glosa do uchwały SN...*, s. 1580.

²⁵ B. Kordasiewicz, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 859.

go testamentu. Taki pogląd wydaje się zbyt rygorystyczny, ponieważ bez trudu można wyobrazić sobie sytuacje, w których spadkodawca przebacza spadkobiercy i pomimo woli odwołania skutków wydziedziczenia nie ma możliwości dokonania odpowiedniej zmiany w testamencie. Z drugiej strony — automatyczne przyjęcie niweczących skutków uprzedniego wydziedziczenia może okazać się sprzeczne z wolą zmarłego, a powoływanie się na rzekome przebaczenie dokonane po wydziedziczeniu może prowadzić do licznych nadużyć²⁶.

Zdaniem autorki właściwym remedium na analizowany problem byłoby oddanie swobody oceny skutków przebaczenia dokonanego po uprzednim wydziedziczeniu każdorazowo do rozstrzygnięcia sądu. Dokładne badanie i analiza każdego przypadku, chociaż czasochłonne, bez wątpienia przyniosą najlepsze rezultaty i pozwolą na dokonanie właściwej interpretacji woli zmarłego, tym samym realizując jedną z naczelných zasad prawa spadkowego.

Bibliografia

- Gwiazdomorski J., *Glosa do uchwały SN z dnia 14 czerwca 1971 r., III CZP 24/71*, „Nowe Prawo” 1972, nr 10.
- Gwiazdomorski J., *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1985.
- Kordasiewicz B., [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015.
- Kosik J., [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 4. *Prawo spadkowe*, J.S. Piątowski, Wrocław 1986.
- Kozaczka A., *Charakter prawny przebaczenia w prawie cywilnym*, „Nowe Prawo” 1972, nr 10.
- Krajewski M., *Przebaczenie i inne okoliczności wyłączające możliwość uznania spadkobiercy za niegodnego*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 5.
- Kremis J., Burian B., [w:] E. Gniewek, *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Księżak P., *Przebaczenie w polskim prawie cywilnym*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 11.
- Księżak P., *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2010.
- Pazdan M., [w:] K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny*, t. II. *Komentarz do art. 450–1088*, Warszawa 2011.
- Piątowski J.S., *Prawo spadkowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2002.
- Pietrzykowski J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 1972.
- Pogonowski M., *Wydziedziczenie. Zarys problematyki*, „Rejent” 2005, nr 4 (168).
- Safjan M., [w:] K. Pietrzykowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2005.
- Skowrońska-Bocian E., *Prawo spadkowe*, wyd. 11, Warszawa 2016.
- Załucki M., *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010.

Akty prawne

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93).

Orzecznictwo

- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 14 czerwca 1971 r., sygn. III CZP 24/71, OSNC 1972/2/23, 1299.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 15 marca 2017 r., sygn. IACa 1201/16, LEX nr 2295284.

²⁶ P. Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym*, Warszawa 2010, s. 214.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 9 grudnia 2016 r., sygn. I ACa 745/16, LEX nr 2200303.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 21 marca 2014 r., sygn. I ACa 1181/13, LEX nr 1537354.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 28 maja 2013 r., sygn. I ACa 412/13, LEX nr 1363335.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 13 listopada 2013 r., sygn. VI ACa 578/13, LEX nr 1444939.

Does forgiveness nullify the effects of previous disinheritance?

Summary

Article 1010 § 1 only describes the effects of forgiveness before disinheritance, however, the legislator does not regulate the effects of forgiveness in relation to previous disinheritance. Despite the fact that, in the Act of 1971, the Supreme Court accepted that such forgiveness would automatically nullify the effects of disinheritance, and could be made in any form, there is no uniformity in jurisdiction. Recently, more and more courts are beginning to question this thesis stated by the Supreme Court. Many representatives of the doctrine assumes that forgiveness after the completion of a will is possible only through direct changes in the will or creating a new will. This approach seems too rigoristic, as one can easily imagine situations, where the testator forgives the inheritor, however, despite wanting to appeal the disinheritance, they do not have the opportunity to make the needed change in the will. On the other hand, automatically accepting to undermine the effects of the previous disinheritance can be against what the testator wants. By using alleged forgiveness after disinheritance, misusing may occur. The author's opinion is that with the correct remedy for the analysed problem would be to have the court decide upon each case of forgiveness after disinheritance. An accurate analysis and examination of each case, although time-consuming, would, without a doubt, give the best results and would allow to make the right interpretation of the departed, as well as fulfilling one of the main rules of inheritance law.